

A nemzeti tudományosság kérdése a dualizmus korának szlovák nemzetépítésében*

A szlovák tudomány mérlegen

E tanulmány célja a dualizmus kori szlovák tudományosság vázlatos megítélése. A korszak a nyelvi–kulturális egységesülés, az alapvető intézmények megalkotásának időszaka. A dokumentálható eredmények tiszteletre méltók egy összetételében, presztízsében háttérbe szoruló, anyagilag csak magára számítható etnikum esetében. A század negyvenes éveiben látszólag a semmiből (valójában a pozsonyi és a löcsei evangélikus líceumban évek óta ható szellemi törekvések nyomán) megszületik az irodalmi nyelv, az első hírlap (a *Slovenskije národnje novini*, 1845–1848), az első tudományos–irodalmi–művészeti szemle (*Slovenskije pohľadi na vedi, umeňja a literatúru*, 1846–1852), az első össznemzeti egyesület (Tatrín, 1844–1848). A hatvanas évek elejétől folyamatosan jelenik meg központi lap (*Pešťbudínske vedomosti*, 1861–1870, majd folytatásaként a *Národné noviny*), a nemzeti központtá váló Turócszentmártonban újjászületik az össznemzeti egyesület (Matica Slovenská, 1863–1875), majd annak betiltása után, ugyan hosszú évek múltán és korlátozottabb profillal a Múzeumi Társaság (Muzeálna slovenská spoločnosť, 1893–), keretei között gyarapodik a nemzeti könyvtár és múzeum, a központi összejövetelek, kulturális rendezvények reprezentatív Ház falai között zajlanak, a történeti gyűjtemények 1908-ban saját múzeumi épületbe költözhetnek. Újra indul a tudományos–kulturális szemle (*Slovenské pohľady*, 1881–), és a század végétől szaporodó egyéb folyóiratok (1896/1898–: *Sborník / Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*, továbbá a *Cirkevné listy*, a *Literárne listy*, a *Tovaryšstvo*, a *Hlas*, a *Prúdy*) is közölnek filozófiai, filológiai, történeti, társadalomtudományi írásokat). A mennyiségi gyarapodásra joggal lehetnek büszkéek a létrehozó nemzedékek, és az időnként hálás utókor összefoglaló munkái.¹

Ugyanakkor a kezdetek, a Štúr-iskola ideje óta mindig is hangzottak el bíráló megjegyzések, melyek a valós vagy vélt szakszerűtlenség, látszattevékenység helyett alapos előtanulmányokra épülő, a hazai és nemzetközi módszereket elsajátító nyitott és korszerű tudományos tevékenységet sürgettek. A korábbi konkrét észrevételekkel szemben a nagyapák és apák értékrendjét, stratégiáját egészében elvetették a kilencvenes évek végétől fellépő polgári demokrata, tehát csehszlovák alapállású fiatal nemzedékek.² Az államfordulat után megjelent könyvében a politikus, Milan Hodža egészében elítélte a 18. század végén indult önállósodási folyamatot – önállósodást nem annyira a magyaroktól, mint inkább a csehektől – mely bezárkózásra és így provincializmusra ítélte a nemzetet.³ A szlovák nemzetépítéssel általában is szemben álló cseh történész, Albert Pražák elhibázottnak minősítette a 19. századi stratégiát: „Szlovák, szláv és keresztény tudomány, ez volt az akkori fő szlovák cél. [...] Véleményem szerint ezen alapelvekkel magyarázható a szlovákok sajátos viszonya a

* A tanulmány elkészítését az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíja tette lehetővé.

¹ Úsilie o národnú vedu. In: Oskar Čepan et al.: *Literatúra druhej polovice devätnásteho storočia = Dejiny slovenskej literatúry* 3. SAV, Bratislava, 1965. 430–441.; František Bokes: *Snahy o organizovanie slovenskej vedy od konca 18. storočia do vzniku SAV*. VSAV, Bratislava, 1967; Ján Tibenský: *Dejiny vedy a techniky na Slovensku*. Osveta, Martin, 1979; újabban, kritikusabb felhanggal: *Veda na Slovensku a prijímanie nových vedeckých teórií*. In: *Na začiatku storočia 1901–1914 = Slovensko v 20. storočí*. Prvý zväzok. Vedúci autorského kolektívu Dušan Kováč. VEDA, Bratislava, 2004. 215–220.; Karol Hollý: *Snahy o inštitucionalizáciu slovenskej vedy pred rokom 1939*. In: *Dejiny Slovenskej akadémie vied*. Ved. red. Dušan Kováč. Veda, Bratislava, 2014. 21–38.

² Nézeteiket elsősorban a *Hlas* (1898–1904) illetve a *Prúdy* (1909–1914) hasábjain népszerűsítették.

³ Milan Hodža: *Československý rozkol. Príspevky k dejinám slovenčiny*. Turč. Sv. M., 1920

tudományhoz és az irodalomhoz, és így érthető meg, Szlovákföldön hit és tudomány miért nem kerülhetett szembe egymással, miért jelent meg oly nehezen a tudományos szkepszis és kritika, és miért stagnált a tudományos élet.”⁴ A vezető irodalomtörténész, Michal Chorváth ugyancsak általában kárhoztatta a mindig érvényesülő szlovák „romantikus” gondolkodást.⁵ A totalitárius rendszer végnapjaiban, a szlovák tudományos teljesítmény érezhető hanyatlására rámutatva a nemzetközi hírű biokémikus, Ladislav Kováč a történelmi gyökereket kereste 1986-os előadásában, mely azután a nagymúltú kulturális folyóirat, a *Slovenské pohľady* hasábjain 1989-ben meg is jelent. A szerző a nemzetileg elkötelezett értelmiségi prototípusát megalkotó, az 1840-es éveket uraló Štúr-iskolát, majd az örökébe lépő dualizmus kori nemzedékeket tette felelőssé a tudományt és kulturális magatartást szerinte azóta is bénító mitologikus gondolkodásért és az abból következő dilettantizmusért, a kisebbségi komplexusokért és a haszonelvű (népművelő) kultúrafelfogásért.⁶ Ítéletével a vezető kutató, Ľubomír Lipták nem tudott azonosulni, szerinte romboló hatást inkább a hagyomány folyamatos megszakítása fejtett ki.⁷ Vladimír Petřík irodalomtörténész ugyancsak arra mutatott rá, hogy a nagy nemzetébresztő nemzedéknek harsányan és erélyesen kellett fellépnie, hogy bármiféle hatást gyakorolhasson az enervált tömegekre, s nem biztos, hogy nemzeti gondolkodásuk elvetése, elavultnak minősítése a követendő út.⁸ A vita kiobbantója azonban a rendszerváltás után is kitartott amellett, hogy a konzervativizmus címke alatt összefoglalt nézetek, mítoszok Štúr korából eredeztethetők⁹, s a szlovák tudománynak a kora újkori Felső-Magyarhon iskoláihoz, jelentős részben szlovákok által formált szellemi életéhez kell visszanyúlnia, meg a Kováč által méltatott *Magyarhoni Tudományos Akadémiához* (*Uhorská akadémia vied!*), melyet már az alapító, Széchenyi István is etnikumok feletti, valóban országos szervezetnek álmodott meg.¹⁰

A romantikus tudománykonceptió születése

A modern nemzettudatot és az alapvető intézményeket megteremtő Štúr-nemzedék jelentősége vitán felüli. Ám a nemzet különösségének, önelvűségének – Herdert és Hegelt követő – hangsúlyozásával már az induló szemle programcikkében problémássá tette a szlovákság és az egyetemes tudomány viszonyát. Jozef Miloslav Hurban itt elhatárolta magát a Nyugat racionalista kutatói módszereitől, „realizmusától”; szerinte a szlávok szlovákságnak a maga hivatását, céljait kell beteljesítenie, ez pedig „az igazság lelki meglátása”, azaz hit és intuíció segítségével lehetséges.¹¹ E szubjektívizmusban azonban nem mindenki osztozott, jeles kortársa rámutatott: „a látás még nem tudás”. „A szláv tudománynak nem az a lényege, hogy elzárkózik más nemzetekétől, hanem hogy azokat mind megeméssze, beemelje, és azután valami más, harmadik dolgot hozzon létre.” 1851-ben egy másik vezető személyiség hangsúlyozta: a tudósnak elődei művét folytatva, a maga személyiségét háttérbe szorítva az emberiséget szellemi kincsét kell gyarapítania.¹² Meghatározó azonban továbbra is az „idealista vonal” maradt. A történetíró Mikuláš Dohnány a racionalizmusból kivezető utat

⁴ Pražák 1926: 66–67.

⁵ Chorváth 1996:

⁶ Kováč 1996: 536–538., 545., 543.

⁷ Lipták 1996: 548–550.

⁸ Petřík 1996: 556–557.

⁹ Kováč 1993: 4.

¹⁰ Kováč 2000: 29.

¹¹ Jozef Miloslav Hurban: Veda a Slovenskje Pohľadi. *Slovenskje pohľadi* 1(1846), 1. 1–14. Részletesen ismerteti: Tibenský 1979: 204–206.

¹² Mindkét cikket idézi: Tibenský 1979: 207–208.

az ideák birodalmában látta, kijelentve: nemzete tudományossága addig lesz szlovák, amíg ellenáll az idegen hatásoknak.¹³ Elvbarátja a tudománytörténet hármastagolódását fejtegette – ázsiai (kereszténység előtti), európai és szláv; ez utóbbi szakasz hivatott az egész, végső igazság megragadására.¹⁴

Tudomány és népművelés választóján

A fenti viták persze légüres térben zajlottak, hiszen a szlovákság nem rendelkezett olyan központi intézménnyel, mely tömöríthette volna a tudós hajlamúakat, és kiadta volna műveiket. Az említett Tatrín egyesület közgyűlései nemzeti találkozók voltak ugyan, fontos elméleti művekkel és népművelő brosrával megkezdte kiadói tevékenységét, ám a forradalom hónapjaiban megszűnt.¹⁵

Az abszolutizmus éveiben az össznemzeti egyesület eszméje folyamatosan jelen volt, ugyanakkor erősödött a már 1848 előtt érzékelhető törésvonal: vajon a nemzetet reprezentáló, a többi szláv nemzettel kapcsolatokat építő, emellett népművelő hivatású szervezetre van szükség, vagy a tudományt művelő intézmény szolgálja a nemzet érdekeit? A szerb és a cseh Matica a harmincas évek óta modellként szolgált sokak számára, 1850–51 folyamán a Ján Kollár körül Bécsben csoportosulók ismeretterjesztő arculatú Matica Slovenská engedélyeztetését kérték, a tekintélyes író-történész, Jonáš Záborský viszont leszögezte: a többi szláv nemzet példája nem követhető, mert a szlovákságnak nincs városi, reprezentatív központja, tehát inkább egy Szlovák Irodalmi Egyesületet, valójában tudós társaságot kell létrehozni.¹⁶ Hurban viszont a Tatrín újraélesztésére indított kampányt, egyben vázolta a két reménybeli szervezet közötti munkamegosztást: a Tatrín Szlovákföld gazdasági és kulturális felemelésén dolgozna, a Matica pedig a szláv kölcsönösséget ápolná.¹⁷

A Bach-rendszerrel együtt a bécsi csoport is kimúlt, így a Maticát a Štúr-iskola és örökösei alapították meg 1863-ban. A nemzetépítésben játszott szerepe megkérdőjelezhetetlen: a határozott szándék 1861-es kimondásától kezdve konkrét célt tűzött a szlovák elit elé, rákényszerítve azt, hogy az elnyomatás feletti sirámokon túllépve álljon neki a gyakorlati szervezőmunkának.¹⁸ A szükséges tőke előteremtésére indított nemzeti gyűjtés kiépítette a megbízottak hálózatát, mozgósította a tömegeket, megnyíltak az erszények, érkezni kezdtek a könyv- és régiségadományok. Az éves közgyűlések a szlovákság nagy nemzeti találkozói voltak, és mint nemzet első ízben létesíthettek kapcsolatot a szláv és más külföldi kulturális–tudományos szervezetekkel. 1865-től megfelelő helyiségekben működhetett az újonnan épült Városháza falai között, majd 1869-ben az épület megvásárlásával méltó helyet kapott a felduzzadt könyv- és régiségtár. Az alapító atyák büszkeségét sugározta Viliam Pauliny-Tóth alelnök országgyűlési beszéde: „Ami a magyaroknak az Akadémia, az a szlovákoknak a Matica, ami Pestnek a Múzeum, az Turócszentmártonnak a Matica-székház, ami a magyaroknak a pesti magyar színház, az a szlovákoknak a turócszentmártoni Matica-székház nagyterme.”¹⁹

Ugyanakkor öt éven át fel sem merült, hogy a Matica a tudományszervezés központja lehetne, holott az alapszabály értelmében a könyvkiadás mellett feladata volt irodalmi, művészeti és erkölcsnevelő tárgyak írásos és szóbeli megvitatása, tárgyak és régiségek gyűjtése, továbbá a

¹³ Mikuláš Dohnány: Veda a výchova národná. *Slovenské pohľady* 6(1851). 178.

¹⁴ Peter Kellner-Hostinský: Prvotiny vedy slovenskej. *Slovenské pohľady* 6(1851).

¹⁵ Történetét összefoglalja: Demmel 2009: 49–68.

¹⁶ Eliáš, Michal 2003: 34.

¹⁷ Eliáš, Michal 2003: 35.

¹⁸ Dúšarov: Mravnie výsledky Matice I–VI. *Pešťbudínske vedomosti*, 16., 23., 30. okt., 10., 17., 20. nov. 1863.

¹⁹ Idézi: Eliáš, Michal 2003: 76.

nemzet tudósainak és művészeinek folyamatos vagy időleges támogatása, tudományos művek és műalkotások díjazása.²⁰ Pauliny-Tóth 1868-ban vetette fel tudományos bizottságok létrehozását, melyek feladata a egyesület folyóirata és a közgyűlés számára felajánlott kéziratok elbírálása lenne. Mint a szervezet titkárának írott levelében kifejtette: ahhoz, hogy a közgyűléseken való tömeges részvételt biztosítani lehessen, vonzó előadásokra van szükség, a *Letopis*nek pedig színvonalasnak kell lennie.²¹

A Bizottság valóban felállított hat – albizottságokkal is tagolt – bizottságot, lefedve az egyes tudományterületeket a nyelvészettől a zenetudományig. Azonban működésük formális lehetett, mert az 1869-es közgyűlés már módosításukat követelte, majd elhangzott az éles bírálat: a rendszer működésképtelen, élükre agilis vezetőket kell állítani, akik tudományos munkákat préselnek ki a tagokból, hozzájuk rendelt költségvetésből honorálva a teljesítményeket.²² Gondolatait Ján Francisci 1872-ben ki is nyomtatta: mindössze három, de operatív, vezető által felügyelt, jegyzőkönyvezett üléseket tartó bizottságot vázolt, a rendes tagoknak folyamatosan követniük és ismertetniük kell szakterületük új hazai és nemzetközi eredményeit, recenzálni a beérkezett kéziratokat, kétévente pedig kötelesek önálló munkát letenni az asztalra. A *Letopis*nek nagyobb terjedelemben és évente kétszer kell megjelennie.²³ E vélemény véleményezésére a Bizottság bizottságot küldött ki, mely a nemzet rossz anyagi helyzetére hivatkozva redukálni javasolta a szakbizottságok számát és létszámát, megszüntetni pénzügyi és publikálási önállóságukat, egyben hangsúlyozva, hogy feladatuk elsősorban a népnevelés, ami persze nem zárja ki az önálló tudományos tevékenységet. A Bizottság ezen vélemény véleményezésére újabb bizottságot küldött ki, következő ülésén a kérdést elnapolta, a végleges döntést az 1875-ös közgyűlésre hagyva. A közgyűlés azonban már nem ült össze, mert, mint ismert, a kormányzat a Maticát feloszlatta, pénzét, székházát, gyűjteményeit elkobozta. Korántsem csak a magyarosítás számlájára írhatóan a szlovák tudomány intézményesítése zátonyra futott. Egyébként elégedetlen hangok már működése alatt próbálták előrevinni az ügyet. Az ismert geológus, botanikus, zoológus, egyébként lelkész Andrej Kmet' falusi könyvtárak alapítására és ismeretterjesztő füzetek megírására szólított fel²⁴, egy nemzetileg elkötelezett gyógyszerész pedig kárhoztatta a szlovákokat, amiért elhanyagolják a természettudományokat, szülőföldjük, főként a Tátra átkutatásának és ismertetésének dicsőségét átengedik az idegeneknek, maguk is német és magyar egyesületek tagjai. Mindennek orvoslására alapíttassék szlovák természetvizsgáló egyesület!²⁵

Alap kutatás vagy nemzeti dokumentáció?

Az intézmények elvesztése általános apátiát hozott, ezt próbálta megtörni Kmet' cikke, mely erkölcsi parancsként hirdette meg a szakosodást. Rámutatott: a Matica szakbizottságai azért nem működtek, mert nem állt mögöttük hosszú évek tanulási folyamata, felhalmozott tudása. A nemzet készítse fel magát a jobb jövőre, másrészt pótolnia kell tragikus gyorsasággal eltávozó tudósait, illetve nem maradhat le az idegenekkel folyó, Szlovákföld feltárására irányuló versenyben. Mindenki képezze magát, adott vidék tanult emberei cseréljék ki birtokolt szakkönyveik jegyzékét, minél előbb induljon természettudományos folyóirat, s addig is e területek művelői jelentsék be, milyen kérdésekkel foglalkoznak!²⁶ A léghör

²⁰ Eliáš, Michal 2003: 47.

²¹ Od správy Matice Slovenskej D. p. Michalovi Chrástekovi... Közli: Hollý 2013: 31–34.

²² List Jána Francisciho Výboru Matice slovenskej z. 20. 8. 1870. Közli: Hollý 2013: 41–42.

²³ Návrh úpravy pre vedecko-umelecké odbory Matice slovenskej. Közli: Hollý 2013: 43–48.

²⁴ Andrej Kmet': Prázdny. *Národné noviny*, 28. dec. 1872. 1–2.

²⁵ Móric Draškóci: Prírodopytateľský spolok. *Národné noviny*, 28. febr. 1874. 1–2.

²⁶ Andrej Kmet': Študujme! *Národné noviny*, 21. marca 1876. 1–2.

azonban a turócszentmártoni vezető körben mindennek nem kedvezett: az uralkodó vélemény szerint a „tisztá” tudomány a nagy, gazdag nemzetek kiváltsága, a szlovákság annyit tehet – és kell is tennie –, hogy összegyűjti és megőrzi a jövőnek a maga kulturális örökségét. Legitim tevékenység tehát csak a nemzeti tudományok, az etnikai szempontú történet-, irodalom- és nyelvtudomány illetve a tágan felfogott néprajz művelése lehet. A politikai tevékenység beszüntetése (a nemzeti Párt passzivitásba vonulása 1884-ben) és az anyanyelvű iskolák rohamos elvesztése nyomán főként a néprajzé, hiszen az elit az (absztrakt módon felfogott) népben látta a nemzeti sajátosságok, a szlovák gondolat utolsó menedékét. A nemzeti önismeret és reprezentáció fő pillére maga a kiépítendő nemzeti könyvtár és múzeum. A kor történésze emlékeztetett rá: az egyébként értékes magyar múzeumok egynyelvű ország képét sulykolják, bennük (bevallottan) szlovák anyag nem található.²⁷ A szlovákság maga sem ismeri önmagát, azonnal neki kell látni a statisztikai, bibliográfiai és folklóradatok összegyűjtésének!²⁸

A néprajz hegemoniája elméleti alapozást is kapott, ráadásul nem is hazai forrásból: az orosz szlavista, Vlagyimir Ivanovics Lamanszkij nézeteivel azonosuló ideológus, Vajanský kifejtette: a szlovákság számára az írott történelem forrásai halott régiség. A nép felett felhőként vonult át a történelem, az őskorból közvetlenül lépett a mába, tehát értelmes kutatás tárgya csak a szívós konzervativizmussal őrzött népi kultúra, az „élő régiség” felgyűjtése lehet.²⁹ A mártoni szellem megtestesítője elhatárolódott a Kmet’-féle koncepciótól:

„Emlegettek itt »tudományt«, »tudományos folyóiratot«. Őszinte szavak voltak, de az egész afféle filius ante patrem. Hol, miféle tudomány, amikor még nincs együtt az anyag, miféle ház, amikor még nem hordtuk össze a követ?” Gyűjtőmunka a cél, azt pedig becsületes és szorgalmas átlagemberek is elvégezhetik, mint ahogy a születő turócszentmártoni múzeum részéről is elég, ha őrzi a beküldött anyagot, s egyszer majd jön valaki, aki rendszerezi. Vajanský persze túllátott az elképzelt adathegyeken: az élő régiség majdan a dicsőség, a valóban nemzeti élet forrása lesz, s ezáltal válik a szlovákság tényezővé a politikai küzdelemben.³⁰ Vajanský mellett a néprajzi alapú tudományfelfogás fő képviselője is sürgette, hogy az elidegenedett intelligencia forduljon a nép felé, ismerje meg őt, tehát álljon neki a gyűjtésnek! Másokhoz hasonlóan Pavol Sochán kiemelte, hogy mindez versenyfutás az idővel: az idegen hatások sokfelé törlik a szlovák jegyeket, a magyarosítók ugyanakkor a szlovák értékek eltulajdonítására törekednek (az általános nézet szerint a múzeumokban vagy a népművészeti kiállításokon illetve a népdalkiadványokban a magyarként feltüntetett anyag jelentős hányada szlovák).³¹

A szívósságáról ismert Kmet’ továbbra is képviselte egy szlovák tudós társaság, lényegében akadémia gondolatát, és 1892 nyarán ezt a mártoni elittel el is tudta fogadtatni: e munkával „nemcsak a külső sikert garantáljuk, de egyben elmélyítjük létünket, tanúságot teszünk arról, hogy nem haltunk még el lelkileg, elnyerjük a tudományos világ rokonszenvét, megismertetjük magunkat, erőinket, kivívjuk nevünk tiszteletét, ideális módon lépünk kapcsolatba a nagy tudományos, írói, újságírói világköztársasággal.”³² Ám a központban ismét és véglegesen felülkerekedett a gyűjtő-múzeumi koncepció, és őszre Kmet’ is elfogadta, hogy a *tudós* jelző elriasztaná a nemzethű földműveseket, iparosokat, míg egy múzeumi egyesületet ők is magukénak érezhetnek, hiszen szerszámaikat, viseletüket mind-mind kiállítási tárgyként láthatják viszont. Ám ragaszkodott hozzá, hogy a megalakítandó szervezet, ha nevében nem is, tevékenységében legyen tudományos. Működését úgy képzelte, hogy a

²⁷ F[rantišek] V[ířazosláv]. Sasinek: Všímajme si ethnografie! *Národnie noviny*, 4. aug. 1885. 1.

²⁸ Svetozár Hurban Vajanský: Poznávajme sa! *Národnie noviny*, 3. aug. 1886. 1.

²⁹ Svetozár Hurban Vajanský: Živá starina I. *Národnie noviny*, 27. nov. 1890. 1.

³⁰ Svetozár Hurban Vajanský: Živá starina II. *Národnie noviny*, 29. nov. 1890. 1.

³¹ Pavel B. Sochán: Otázka ethnografie Slovenska. *Národnie noviny*, 23. apr. 1891. 2.

³² Svetozár Hurban Vajanský: Učená spoločnosť. *Národnie noviny*, 27. aug. 1892. 1.

tagság nagy része csupán befizeti majd a tagdíjat, miközben elkülönül a tudomány és a toll felszenteltjeinek szűkebb köre.³³

A hosszas halogatás után, 1893. áprilisában (33 fővel) összeült alakuló közgyűlés Pavol Križko történész alapszabályát fogadta el, s ennek megfelelően a szervezet a Szlovák Múzeumi Társaság nevet kapta.³⁴ Kmet' kényszeredetten elfogadta az elnöki pozíciót, ám a későbbiekben számos alkalommal megfogalmazta fenntartásait. Hangsúlyozta: a széles paraszti-iparos réteg megnyerése nem jelentheti a tudományos tevékenység kizárását, kijelentve: az általa megálmodott tudományos egyesület eszméje nem a kézimunka-darabok gyűjtéséből, nem az 1887-es, nagy sikerű kiállításból vezethető le, ő valamiféle néprajzi egyesület gondolatával soha nem azonosult. A társadalom gyűjtő tevékenysége szerinte eddig sem hozott különösebb eredményeket, csekély értékű tárgyak, útban levő könyvek kerültek be a Múzeumba, csupa olyan dolog, amin az adományozó maga nem dolgozott. A remélt tízezres tagság feladata csak az lehet, hogy fizesse a tagdíjat, s így dolgozhasson a kevés kiválasztott!³⁵ Ám nem rejthette véka alá, hogy az intelligencia megveti a tudományt, márpedig így a szlovákság nem vívhatja ki a világ tiszteletét. A Múzeumi Társaság hivatása nem lehet pusztán a gyűjtemény gazdagítása, a tárgyak nem maradhatnak „néma múmiák”, a szlovák tudósoknak meg kell szólaltatniuk azokat. Ám a tudós nem terem magától, tíz–húsz évnyi előkészület hozza csak az eredményeket. Ezeket az „állócsillagokat” kell a Társaságnak kinevelnie, hogy a szlovákságnak minden tudományágban legyen szakembere! Ehhez azonban kell legalább ötezer tag – a létező ötszáz fővel szemben – ezért szorgalmazta Kmet' a tehetősebb amerikai szlovákok belépését.³⁶

Kmet' 1908-ban bekövetkezett halála után a múzeumi koncepció a központ szemében végképp kritikus nélkül maradt. Igaz, a Turócszentmárton ellenében fellépő fiatal generációk határozottan elvetették a gyűjtő koncepció egyeduralmát. Az első tömörülés, a *Hlas* köre rámutatott: „Közönségünk belépve a szakértők által csodált nemzeti múzeumba, a merítőedényekben, tányérokban, orsóknak, kövekben, ládákban stb. inkább csak játékszett lát, nem pedig a törzsi sajátosság és a nemzet szellemi nagykorúságának tárgyasulását, mely jobban óv minket a mai időkben, mint akárhány ágyú vagy erődítmény.”³⁷ Egy évtizeddel később a *Prúdy* általában elvetette a mechanikus megőrzés stratégiáját³⁸, a nőkérdésről zajló vitában pedig szembeállította a modern társadalom e kihívását és a múzeumi gyűjtemény által sugallt időtlenséget: „Még éppen a szüfraszettek kellenének nekünk, hogy a levegőbe röpítsék a nemzeti Házat a benne levő összes régiséggel egyetemben.”³⁹

A mártoniak azonban a fiatalok kritikáját általában is lesöpörték az asztalról, a gyűjtőmunka egyeduralmát pedig éppen Kmet' nevével legitimálták. „Nemzetietlen” különbségeit (ausztráliai madarak, afrikai, dél-amerikai növények, szumátrai tárgyak gyűjtése, mamutcsontváz kiásása a Garam mentén) megmosolyogva is könnyű volt benne, a Múzeum legönzetlenebb adományozójában látni a nemzet tárgyi dokumentálásának fő szószólóját. Az elnök halálának évében impozáns új épületbe költözött gyűjteményekről joggal írhatta Vajanský: ahogy természetes módon elmegy valaki a Vatikánba, a Louvre-ba, a British Museum-ba, a berlini királyi múzeumba, az Ermitázsba. „úgy kelljen látni a mi múzeumunkat”! A turócszentmártoni múzeum az egész szlovákságé, mert alig van olyan család, melytől tárgyak be ne kerültek volna. És ha nem volnának e központi gyűjtemények,

³³ Andrej Kmet': Vedecký spolok! *Národné noviny*, 13. okt. 1892. 1.

³⁴ Rybecký 1983: 64–65.

³⁵ Andrej Kmet': Na miesto návodu. *Národné noviny*, 10. sept. 1895. 1.

³⁶ Andrej Kmet': Museálna slovenská spoločnosť v Turč. sv. Martine. Az Egyesült Államokban megjelent cikk általam idézett közlése: Hollý 2013: 117–124.

³⁷ X: Martinské slávnosti. *Hlas* 4(1902), 1. 21–22.

³⁸ Úvodom. *Prúdy* 1(1909), 1. 1.

³⁹ Bohdan Pavlů: Divadlo a národný život. *Prúdy* 4(1913), 8. 339.

akkor a napról napra fogyatkozó tárgyak, mesék, dalok elvesznének a jövő generációk számára. Az itt megőrzött kincsből viszont majdan lelkesedést, odaadást meríthet a hálás utókor.⁴⁰ A Múzeumi Társaság jelentősége vitathatatlan, azonban a kormányzat erősödő ellenőrzése és a tömegek közönye mellett nem válhatott a tudományszervezés koordinátorává.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Chorváth, Michal 1996: Szlovákia romantikus arca [1939]. In Rudolf Chmel (öall., szerk.): *A szlovákkérdés a XX. században*. Pozsony,
- Demmel József 2009: „...egész Szlovákia elfért egy tutajon...” A szlovák Tatrín egyesület története (1847–1847). In: uő.: „Egész Szlovákia elfért egy tutajon...” Tanulmányok a 19. századi Magyarország szlovák történelméről. Kalligram, Pozsony
- Eliáš, Michal 2003: *Matica Slovenská v rokoch 1863–1875*. In: Tomáš Winkler, Michal Eliáš a kol.: *Matica slovenská. Dejiny a prítomnosť*. MS, Martin
- Hollý, Karol 2013: *Veda a slovenské národné hnutie. Snahy o organizovanie a inštitucionalizovanie vedy v slovenskom národnom hnutí v dokumentoch 1863–1898*. Historický ústav SAV, Bratislava
- Hollý, Karol 2014: Snahy o inštitucionalizáciu slovenskej vedy pred rokom 1939. In: *Dejiny Slovenskej akadémie vied*. Véd. red. Dušan Kováč. Veda, Bratislava
- Kováč, Ladislav 1993: Slovenský konzervativizmus a liberalizmus. *Domino efekt*, 28. 5. 1993. 4–5.
- Kováč, Ladislav 1996: Gondolatok a tudományról és történelmünkről [1989]. In Rudolf Chmel (öall., szerk.): *A szlovákkérdés a XX. században*. Pozsony, 528–546.
- Kováč, Ladislav 2000: Slovenskú vedu treba budovať na jej uhorskej tradícii. *Forum scientiae et sapientiae*, 2000, 2–3. 28–29.
- Lipták, Ľubomír 1996: Hozzászólás Ladislav Kováč Gondolatok a tudományról és történelmünkről című tanulmányához [1989] In Rudolf Chmel (öall., szerk.): *A szlovákkérdés a XX. században*. Pozsony, 547–553.
- Petrík, Vladimír 1996: Hozzászólás Ladislav Kováč Gondolatok a tudományról és történelmünkről című tanulmányához [1989] In Rudolf Chmel (öall., szerk.): *A szlovákkérdés a XX. században*. Pozsony, 554–558.
- Pražák, Albert 1926: *Slovenská svojnosť*. Bratislava
- Rybecký, Milan 1983: *Muzeálna slovenská spoločnosť a jej miesto v národnej kultúre*. Osveta, Martin
- Tibenský, Ján 1979: *Dejiny vedy a techniky na Slovensku*. Osveta, Martin,

⁴⁰ Svetozár Hurban Vajanský: Naše Muzeum I–II. *Národné noviny*, 16., 21. júla 1914. 1.